

MENDEL MILOŠ ARABSKÉ JARO. HISTORICKÉ A KULTÚRNÍ POZADÍ UDÁLOSTÍ NA BLÍZKOM VÝCHODE

MENDEL MILOS
ARAB SPRING. HISTORICAL AND CULTURAL BACKGROUND OF THE
EVENTS IN MIDDLE EAST
ACADEMIA, PRAHA, 2015, 349 pp. ISBN: 978-80-200-2474-9

Karol Sorby¹

Posledných niekoľko rokov sa arabským svetom ženie obrovská vlna chaosu, ktorá preniká všetkými oblasťami života a prevracia dlhoročné predstavy, v ktorých koncepcie a prax sa zmiešali, aby vyvolali aktivitu a diskusiu o tom, čo je deštruktívne a čo je konštruktívne. To sa odohralo takým spôsobom, ktorý vyniesol všetky frakcie do zápasu v nádeji, že zvíťazia, hnané túžbou využiť túto historickú príležitosť, ktorá sa už nemusí objaviť, aspoň nie v dohľadnej budúcnosti. A tak to, čo vidíme, je typ mnohorozmerného kolapsu a neúspechu politiky uskutočňovanej v regióne posledných štyridsať rokov. Arabi sa po prvý raz chopili iniciatívy, aby vystúpili v globálnej aréne, čo zaregistroval celý svet, a dali najavo, že odmietajú zostať na strane prijímateľa príkazov a plniť požiadavky nech prídu z ktorejkoľvek strany. Súčasné globálne hnutie a jeho sprievodné kampane za slobodu, demokraciu a zvrhnutie totalitných, skorumpovaných diktátorských režimov, je iba jednou stránkou globalizácie, v ktorej udalosti ukazujú, že sú vedené jednou ústrednou tendenciou – skrytými i otvorenými stránkami, ktoré sa prejavujú v pokusoch preniesť (dopraviť) svoju dynamiku cez rozličné úrovne k násilnému zrodu arabského revolučného hnutia.

Bývalé koloniálne mocnosti Európy a po druhej svetovej vojne USA sa dlhodobo angažujú v arabskom svete. Politiku týchto mocností ovplyvňujú najmä

¹ prof. PhDr. Karol Sorby, DrSc. Katedra medzinárodných politických vzťahov, Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, e-mail: karol.sorby@euba.sk.

strategické záujmy v tomto regióne, ktorý sa stal aj jedným z vedľajších bojísk studenej vojny. Začiatok deväťdesiatych rokov minulého storočia priniesol skončenie studenej vojny, ale zároveň rozpad ZSSR a tým aj zavádzanie nového svetového poriadku. Odvtedy je arabský svet vystavený masívnemu procesu „kreatívnej deštrukcie“, ktorá nemá obdobu. Napriek jej zhubným vplyvom na rozličných úrovniach, vrátane rozkladu politického života, silnej polarizácii a stúpajúcej nerovnosti medzi bohatými a chudobnými, kreatívna deštrukcia je alternatívnym nástrojom v procese globalizácie a využíva sa namiesto drahších priamych vojenských zásahov ako boli unáhlené preventívne vojny v Afganistane a v Iraku, lebo ňou možno dosiahnuť podobné ciele. Ľud v regióne bol svedkom toho, ako sa v týchto dvoch krajinách vzdáva zákon a poriadok a šíri sa deštrukcia a sektárske násilie. Jednako, napriek chaosu, v ktorom sa Blízky východ nachádza, zostáva najmä pre Európu dôležitým zdrojom ropy a plynu.

Západné a aj väčšina arabských médií sa zámerne zdržanlivo vyjadrovali o spoločensko-hospodárskych príčinách masových vystúpení v rozličných arabských krajinách. Sústreďovali sa hlavne na požiadavky nastolenia politických slobôd, a odstránenia skorumpovaných diktátorov. Požiadavky zavedenia sociálnej spravodlivosti a odlišného rozvojového modelu sa väčšinou obchádzali. Bolo prirodzené, že západné médiá zdôrazňovali, že arabské povstania proti tyranii a potláčaniu ľudských práv podnietili najmä hodnoty politickej slobody, ktoré prináša etický západný vplyv. Arabské médiá ovládané peniazmi ropných monarchií pripisovali príčiny masovej nespokojnosti nedemokratickým pomerom v daných krajinách a pridali sa k odsudzovaniu skorumpovaných diktátorov, pričom nezabudli pripomenúť, že v mnohých arabských krajinách vyšli z armádneho prostredia. Tie isté médiá vykresľovali monarchie ako režimy, ktoré dbajú o blaho svojho ľudu. Diskusiami na sociálno-ekonomické témy sa vyhýbali tak západné ako aj arabské médiá, hoci práve tie vyvolali nespokojnosť širokých ľudových mas. Ľudia žijúci v biede a vytláčaní na okraj spoločnosti sa museli usilovať, aby oni a ich rodiny prežili a nemali sa kedy zaoberať otázkami politických práv a slobôd. Týchto chudobných ľudí, ktorí sa teraz masovo zúčastňovali protivládnych demonštrácií spolu so spoločensky lepšie situovanými ľuďmi, hnala potreba zlepšiť svoje hmotné postavenie a získať prístup k skromným možnostiam zamestnať sa.

Pre väčšinu západných médií a politických činiteľov zdôrazňovanie politickej požiadavky demokracie a ľudských práv umožňovalo vyhýbať sa diskusiam o negatívnych spoločensko-hospodárskych účinkoch zavádzania neoliberalných hospodárskych opatrení a odporúčaní, ktoré arabské vlády uskutočňovali za posledné desaťročia pod tlakom Medzinárodného menového fondu, Svetovej banky a Európskej únie. Každoročné správy MMF o arabských krajinách (Tunisko, Maroko, Egypt, Sýria a ďalšie) súhlasne a optimisticky hodnotili pokrok, ktorý tieto štáty dosiahli na ceste k liberalizácii trhu. V týchto správach sa zdôrazňovali viaceré otázky, napr.: 1)

zlepšenie základných makroekonomických ukazovateľov (inflácia, deficit platobnej bilancie, rozpočtový deficit); 2) pozitívny vývoj miestnych kapitálových trhov; 3) inštitucionálna modernizácia čo sa týka liberalizácie trhu (voľný trh, voľný tok kapitálu, reforma centrálnej banky, privatizácia a obmedzenie rozsahu verejného sektora, a 4) zlepšenie činnosti bankového trhu. Tieto správy, zaoberajúce sa nízkou produktivitou a hospodárskou diverzifikáciou, alebo skromným ročným nárastom HDP, videli nápravu najmä v prehĺbení neoliberalných reforiem. Nikto zo západných investorov neočakával, že vzbury v arabskom svete vypuknú najmä v dôsledku ťaživej spoločensko-hospodárskej situácie.

To, čo sa v skutočnosti odohralo pokiaľ ide o konkrétne hospodárstvo v Egypte, Tunisku, Maroku, Sýrii a ďalších krajinách, to nebolo v zornom poli spomínaných svetových organizácií. Napriek mnohým štúdiám arabských ekonómov, ktorí poukazovali na zhoršujúce sa životné podmienky na vidieku spolu s vývojom a šírením osád z chatrčí na okrajoch miest a napriek dostupným údajom o narastajúcej kríze z nezamestnanosti a úniku mozgov, ktorý poškodzuje produktivitu domáceho hospodárstva, pozornosť západných expertov sa sústreďovala výlučne na makroekonomickú rovnováhu a liberalizačné opatrenia. Hospodárske dejiny arabského sveta v posledných rokoch poskytujú veľmi negatívny obraz rastu, ktorému nikto nevenoval pozornosť. V týchto podmienkach bujnela korupcia a vytvorili sa veľmi nezdravé vzťahy medzi hospodársko-obchodnými kruhmi a politickými kruhmi. Média i odborné kruhy tieto skutočnosti mlčky prechádzali.

Je známe, že prvé prejavy „arabskej jari“ v Tunisku a v Egypte, nemali nič spoločné s prejavmi islámskeho fundamentalizmu, ktorú na Západe ostro sledovali od 11. septembra 2001. Udalosti na námestiach prenášané televíziami neprinášali obrazy bradatých fanatikov volajúcich po „džiháde“ proti Západu a páliacich americké zástavy. Išlo o hnutie obyčajných ľudí, ktorí žiadali slobodu a demokraciu, nie džihád. Skutočnosť, že prostredníctvom volieb sa *islamisti* dostali k moci vo viacerých arabských krajinách, nie je prekvapujúca. Tvorili totiž po desiatky rokov najširšiu a najlepšie organizovanú opozíciu voči totalitnej, sekulárnej vláde. Volebné úspechy *islamistov* však nemožno pripisovať zvýšenej religiozite spoločnosti. Zásluhu na tom mali ich fungujúce charitatívne siete, ktoré pomáhali ľuďom aj vtedy, keď ich Západom usmerňované vlády nechceli alebo nemohli. Navyše niektoré arabské náboženské strany (Éamās v Gaze, Éizballāh v Libanone, Hnutie Muqtadā Ľadra v Iraku) používajú často skôr vlasteneckú ako náboženskú rétoriku. Keď nastala „arabská jar“ ľudia si nemali veľmi z čoho vybrať: buď zavedené *islamistické* strany, alebo novovytvorené hnutia, prípadne strany spojené s predošlými režimami. Niet divu, že ľudia sa rozhodli pre takú zmenu, ktorú poznali.

Po rade mnohých prác novinárov, politológov a iných konjunktúrnych odborníkov prichádza na náš trh konečne práca, ktorá prináša objektívnu a fundovanú analýzu príčin spoločensko-politického pohybu v arabskom svete. Jej autor, popredný

český arabista a znalec islámu, dlhoročný vedecký pracovník Orientálneho ústavu ČAV a vysokoškolský pedagóg na Masarykovej univerzite v Brne, doc. PhDr. Miloš Mendel, CSc., má vzhľadom na svoje doterajšie vedecké výsledky a pedagogickú prax, všetky predpoklady na to, aby k danému komplexu problémov mohol vyjadriť meritórne stanoviská naslovovzatého odborníka. Práca je rozdelená do niekoľkých premyslene koncipovaných častí: 1. Úvodné poznámky; 2. Historické predpoklady „arabskej jari“; 3. Náboženská identita Arabov; 4. Arabská jar v jednotlivých krajinách; 5. Záverečné poznámky.

Autor si nekladie za cieľ predkladať definitívne odpovede na všetky problémy súvisiace s arabskou jarou, ale podarilo sa mu osvetliť aj viacero menej známych súvislostí prebiehajúceho vývoja. Demokracia je inštitucionálny rámec, ktorý si vyžaduje mnoho stavebných kameňov: nezávislé súdnictvo, vládu zákona, existenciu civilných a politických ustanovizní, slobodu slova, združovania, slobodné všeobecné voľby a ostražitosť liberálnej spoločnosti. Kultúra arabskej spoločnosti sa väčšinou nerozvíjala v podmienkach slobodnej výmeny názorov. Jej tendencia prijímať tradíciu bez kritického skúmania, nevedla k prijímaniu rozdielnych názorov a hodnôt. K tomu prispel aj neúspech sekulárnych národnorevolučných režimov, ktoré nadobudli autoritársky charakter (s. 42-43). S týmito limitujúcimi faktormi bude treba počítať aj v budúcnosti, hoci by nemali zastaviť postup k demokracii.

V arabskom svete je rad krajín, kde ešte treba vyčkať ako dopadne „arabská jar“. Tieto krajiny ako Alžírsko, Sudán, Mauretánia, Saudská Arábia, Kuvajt, Spojené arabské emiráty a Libanon, ovplyvnené dôsledkami prejavov „arabskej jari“ v iných arabských krajinách sú stále veľmi náchylné nasledovať ich príklad. Niektoré z nich, ako napr. Saudská Arábia a Kuvajt majú významné ší'itské menšiny na rozdiel od iných, ako napr. Mauretánia, ktorá je z hľadiska náboženského alebo sektárskeho homogénnejšia. No rýchlosť ako sa povstania šírili a fakt, že ich výsledky – napriek tomu, že sa dosť líšili – ukázali celému arabskému národu, že zmena zdola je možná a dosiahnuteľná a mnohí hovoria, hlavná vlna ešte príde. Treba rátať s tým, že isté opatrenia môžu utlmiť povstania. Protestujúcich môžu odstrašiť, prípadne ich ukolísť menšími politickými ústupkami. V niektorých bohatých krajinách Zálivu sa ich možno pokúsiť „kúpiť“. Sú však takí, ktorí vidia, že dočasné opatrenia naznačujú iba ticho pred búrkou a že len otázkou času kedy sa arabská revolučná vlna vráti a zaplaví aj tie oblasti, ktoré zostali doteraz relatívne nedotknuté.

Niet pochyb, že „arabská jar“ ako aj jej súčasný a budúci rámec spolu s možnosťou jej pokračovania zostane predmetom fascinácie a štúdia. Pre každého by bolo príliš smelé tvrdiť, že boli preštudované všetky poučenia, alebo že bol vypracovaný nejaký absolútny, nezvratný celkový teoretický alebo analytický model. Ani faktor vonkajšieho arabského, zahraničného, regionálneho a medzinárodného zásahu, ani faktor médií nemožno vždy alebo trvale považovať za rozhodujúci, ako nás o tom presvedča prípad Sýrie.

Kniha je vybavená užitočnými záverečnými poznámkami a spoľahlivým registrom. Hoci bibliografia je obmedzená na zoznam vybraných diel, poukazuje na tvorivé a rozsiahle využitie primárnych zdrojov a sekundárnej literatúry a môže slúžiť historikom i ľuďom, ktorí sa zaujímajú o dejiny ako dostatočné žriedlo informácií. Kniha je cenným príspevkom nielen pre ďalšie štúdium študentov moderných arabských a islámskych dejín, ale aj pre rozšírenie obzoru širšej odbornej i laickej verejnosti a je zásadným príspevkom k dejinám Blízkeho východu a severnej Afriky pre českého a slovenského čitateľa.